

LANGS KYSTEN I FREDERICIA

LANGS KYSTEN
I FREDERICIA

LANGS KYSTEN I FREDERICIA

FREDERICIAKOMMUNE

ISBN-nr. 87-89347-18-8

©Museerne i Fredericia og forfatterne

Langs kysten i Fredericia Kommune

Udgivet af Museerne i Fredericia i

samarbejde med forfatterne

Udgivelsesdag: 6. maj 2004

Layout, repro og tryk: Elbo Grafisk A/S

Udgivet med støtte fra Vejle Amts Undervisnings- og Kulturudvalg, Friluftsrådet og Agenda 21, Fredericia Kommune

Forfattere:

Hans Dal

Jan Søe Dybdal

Søren Kyed Jakobsen

Henning Møberg

Hans Riehmann

Kai Rønnow

Bodil Schelde-Jensen

Fotografer:

Niels Bach (luftfotos)

Hans Dal

Jan Søe Dybdal

Søren Kyed Jakobsen

Mogens Madsen

Henning Møberg

Kai Rønnow

Axel Sommerby

Forord

Folderen her er et resultat af begejstring og kærlighed. Begejstring over at færdes i naturen ved kysten og kærlighed til det sted vi synes er smukke, nemlig vores. Men det er aldrig blevet beskrevet eller fortalt i sammenhæng, og det er en skam. For med mere viden bliver oplevelserne rigere og påpasseligheden større. Nyd turen langs stranden om Fredericia Kommune, træd varsomt og vid, at der kommer andre i dit spor!

Forfatterne

Gudsø Vig.....	4
Studsdal Vig, Stegenav, Skærbækværket.....	6
Skærbæk	8
Strandparken og Børup Sande	10
Hagenør	12
Ventmøllegård, Damgård og fyrene.....	14
Røjborg og Sønderskov	16
Snoghøjgårdparken og Snoghøj Højskole	18
Lillebæltsbroen og Gl. Færgeleje	20
Lyngsodde og Den nye Lillebæltsbro m.m.	22
Erritsø Strand	24
Sanddal Strand	26
Lystbådehavnen	28
Fredericia Havn	30
Oversigtskort	32
Skanseodde, Kastellet	34
Østerstrand.....	36
Lundingsvej, Danmarks Bastion	38
Hyby Lund og stranden mellem vandværket og sandgraven ...	40
Læsøvej, Hyby Fællid, Militær øvelsesplads	42
Bondeskoven langs Lillebælt	44
Trelde Næs.....	46
Kulvig Havn	50
Trelde Klint og Flansbæk Strand	52
Trelde by	54
Bøgeskov Strand og Høll	56
Geologi - generelt.....	58
Marinarkæologi - generelt	59
Flora og fauna - generelt.....	62
Regler for færdsel efter Naturbeskyttelsesloven	62
Naturskolen	63
Naturbasen	64

Praktiske forhold

Adgangen til Gudsø Vig sker ad Gudsø Engvej, der ender som en markvej. Der er ikke kørende adgang til vandet og der er ingen parkeringsmulighed. Der er ingen velfærdsfaciliteter.

Undervandsbiologi

Bundforholdene er en blanding af dynd og sandet dynd. Tagrørene står langs bredden, og der forekommer kun ganske lidt ålegræs. Et typisk blødbundsområde domineret af bl.a. molbøesters og slange-stjerner.

Kulturhistorie

Elbodalsens sydlige del munder ud i Gudsø Vig, der danner en ideel naturhavn. Gennem tiderne har stedet budt på gode forhold for de sejlene og har derfor haft en vital eller strategisk betydning for skibsfarten.

Efter hårde kampe mod en overlegen fjende ved Gudsø i begyndelsen af maj 1849 måtte danske hærstyrker trække sig tilbage til Fredericia.

Marinarkæologi

I Gudsø Vig er der gennem det sidste århundrede gjort mange fund fra såvel forhistorisk som historisk tid. Der er kendskab til mindst tre ertebølleboplader, ca. 5.400 – 3950 f. Kr. To af bopladerne i Gudsø Vig blev opdaget ved skalgravning nær holmen Krabborre, hvor der bl.a. blev fundet kærneøkser, skiveøkser, hjortetaksøkser, slagstokke, harpuner, benodde, tranlamper og skår fra spidsbundede lerkar.

På kyststrækningen ud for Oddersted og Studsdal Vig er der ved lavvande store muligheder for at opsamle redskaber af flint, keramik og organisk materiale, som temmelig sikkert er skyllet ind fra de undersøiske ertebølleboplader længere ude i vigen.

Der er registreret flere sejlspærringer i Gudsø Vig bestående af fire spærringsstrukturer anlagt i forbindelse med områdets strategiske betydning i jernalderen, vikingetiden og middelalderen.

Flora og fauna

Gudsø Vig er en lavvandet vig på omkring 100 ha. Naturområdet med tilstødende engarealer og å-udløb er et eldorado for fugleobservatører. Vigen er hjemsted for de fleste danske andefuglearter, en del knopsvaner og blichøns samt skarver, som har en mindre koloni på Kidholmene, de to småøer i vigen.

Gudsø Vig blev fredet i 1954 ved en såkaldt "udsigtsfredning". Vigen er på nord- og vestsiden afgrænset af tørre enge med rørskovspartier. Den nordlige side gennemskæres af grøfter og kanaler.

Praktiske forhold

Man kommer til området ad Kohavevej, som går over i en markvej, der fører til en lille parkeringsplads ved vandkanten. Området benyttes ivrigt af lokale lystfiskere. Der er ingen velfærdsfaciliteter.

Undervandsbiologi

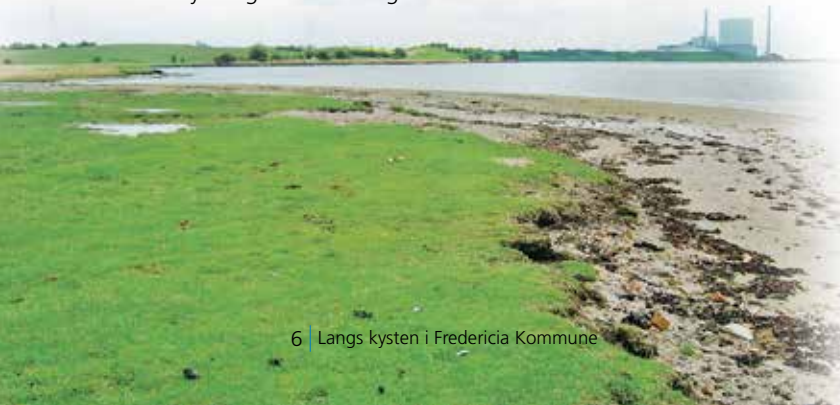
Her forekommer et typisk ålegræssamfund med blød, sandet og rolig bund med et righoldigt dyreliv som den almindelige strandkrabbe, hjertemusling og alm. strandsnegl. Ålegræssamfundet udgør et vigtigt opvækst- og skjulested for adskillige fisk, bl.a. ål og stenbider.

Kulturhistorie

Hvor bønderne fra Skærbæk havde deres kohave yderst på næsset, Emmernæs, planlagde kong Christian IV i 1630'erne anlæggelsen af en større fæstning, som imidlertid aldrig blev færdiggjort. Fæstningen skulle være en del af forsvaret af Jylland, som var truet sydfra. Fæstningen blev i stedet anlagt på Bersodde, det, der i dag hedder Fredericia.

Den store vanddybde i Lillebælt var afgørende da el-kraftværket, Skærbæk-værket, blev opført i årene 1946-50. Værket fik egen havn til indførsel af brændsel, og de store mængder vand skulle bruges til afkøling af produktionsdelene. Værket, der er udvidet flere gange, har haft stor betydning for beskæftigelsen i området.

Marinarkæologi

Ud for Stegenav er der ved lavvande mulighed for at finde keramik og redskaber af flint fra resterne af en boplads og skaldyngre fra ældre jernalder.

I 1985 undersøgte Nationalmuseet en 1-2 strenget pælespærring fra før-romersk jernalder (500 – 0 f. Kr.), som var anlagt

mellem Stegenav og Hovens Odde. Her registrerede marinarkæologer 900 pæle, som var banket ned i havbunden i forbindelse med sejlspærringen.

Flora og fauna

Fra Studsdal Vig har man en god udsigt over vigen til Kidholmene. I de seneste år er skarvkolonien på den mindste ø vokset så meget, at øen bærer umiskendeligt præg af skarvens tilstedeværelse. Danmark rummer den største europæiske ynglebestand af mellemskarver og danske farvande er et af de vigtigste rasteområder for skarver i Europa i perioden juli til september, hvor omkring 100.000 opholder sig i landet. Antallet af overvintrende skarver er betydeligt mindre, da de fleste danske ynglefugle trækker bort.

Praktiske forhold

Ved Fjordvejen er der gode parkeringsmuligheder. Lystbådehavnen har en småbådsrampe, der kan benyttes mod betaling. Der er et havnekontor som har åbent dagligt. Både kan sættes i vandet. Der er offentlige toiletter med en bruseniche (poletter købes hos købmanden). Der arrangeres fiske- og dykkerture med turbåden Nep-tun.

Kulturhistorie

Vest for de lave, ældre beboelseshuse tæt ved havnen findes nyere bygninger oprindeligt opført til administration for kraftværket samt boliger for ansatte. Lystbådehavnen blev færdig i 1988.

De forskellige miljøer omkring Skærbæk Havn kan give et indtryk af, hvordan kystens muligheder og ressourcer er blevet udnyttet til forskellige tider. Udviklingen er foregået så nænsomt, at også de ældre dele af kystkulturen stadig kan spores.

I første halvdel af 1900-årene var Skærbæk centrum for fiskeriet i Lillebælt; men fiskerne fra Skærbæk havde kun en primitiv mole indtil 1920, hvor havnen i det lille fiskerleje blev anlagt. På havnekajen står en restaureret tjæregryde af den type, som fiskerne indtil 1960'erne anvendte ved imprægnering af bomuldsfiskenet. I et lille anlæg ved havnen er der rejst et mindesmærke for tre fiskere, der omkom ved to minesprængninger i Lillebælt under besættelsen 1940-45.

Marinarkæologi

På skråningerne ned mod Kolding Fjords udløb i Lillebælt findes mange spor efter mennesker, og flere steder kan jægerstenalderfolkets flintredskaber og køkkenmøddinger endnu findes i strandkanten f.eks. ved Børup Sande og i Gudsø Vig.

Længere inde i Kolding Fjord er der fundet rester af en kogge, som var middelalderens handelsskib og afløseren for vikingetidens skibstyper.

Undervandsbiologi

Bunden er en blanding af blød og sandet bund. Her forekommer et righoldigt dyreliv med den almindelige strandkrabbe, hjertemusling, alm. strandsnegl og fladfisk. Et varieret plantesamfund bestående af ålegræs, søsalat, savtang og blæretang udgør et vigtigt opvækst- og skjulested for adskillige fisk, bl.a. fladfisk og stenbider.

Praktiske forhold

Området nås ad Brandsøvej. Området er et 6 ha stort offentligt areal ved Skærbæk by bestående af badestrand, skov og græsklædte bakker. Ved Strandparken, hvor der er restaurant, er der god parkering. Her er der også offentlige toiletter. Badestranden har blåt flag, og der er to badebroer. Fire sommerhuse i området benyttes af kommunens institutioner og det frivillige børne- og ungdomsarbejde.

Marinarkæologi

På kyststrækningen fra Skærbæk by, forbi Strandparken og Børup Sande til Hagenør er der rige muligheder for at finde oldsager i strandkanten. Særligt efter kraftigt blæsevejr fra sydvest, med et efterfølgende lavvande.

Gennem årene er der opsamlet et stort antal flintoldsager, keramik, ben og tak, som er skyllet ind fra "druknede" stenalderboplads længere ude i bæltet. Ud for kysten ved Børup Sande, mellem Strandparken og kajakklubben, har marinarkæologer på ca. 2 meter vand registreret en undersøisk stenalderboplads, hvor der findes rester af gytjeaflejringer (dynd af findelt plante- og dyredele), som under den havstigning, der satte ind ved afsmeltningen af istidens indlandsis, blev afsat i bæltet.

Det er i disse iltfattige dyndlag, at oldsager af organisk materiale af træ, tak og knogler m.m. kan findes.

Flere steder ude i vandet ligger der store egestammer på havbunden, hvilket viser, hvor den forhistoriske kyst gik for 6-7000 år siden.

På stranden ved Strandparken er der fundet en kridtpibe.

Kridtpiber kendes helt tilbage fra Chr. IVs tid og frem til det 18. århundrede. Piberne var fremstillet af fint sand og pibeler, der var brændt hvidt og porøst. I strandkanten kan der også findes netsynk til fiskenet helt fra stenalderen og frem til 1900-årene. Stenalderens netsynk var fremstillet af en almindelig flad sten, hvor der var hugget en rille til fastgørelse af linen. Omkring 1900 støbte man flade cementsten (10x10 cm) til netsynk, hvor der blev lavet en rille i midten til linen.

Undervandsbiologi

Bundforholdene betegnes som et erosionsområde på grund af strøm og vindpåvirkningen. De giver gode vækstbetingelser for et varieret plante- og dyreliv.

Blæretang, strengtang, sukkertang mv. er typisk forekommende bundplanter. Af fisk forekommer der skrubbe, rødspætte, ulk, tangnål mv.

Søstjerne og søanemone er bundlevende dyr der findes langs hele kysten.

Søanemonen findes overalt, på sandbund, på sten, på tang, på svampe, i brændingen og på de dødstyle havdybder.

Kulturhistorie

Langs stranden findes en del mindre huse oprindeligt anvendt til feriekolonier og sommerhuse, hvoraf en del dog nu er ombygget til helårsboliger. Selve Strandparken var, indtil den opkøbtes af Taulov-Skærbæk kommune, et lille landbrug.

Den ca. fem ha store ø, Fænø Kalv, ud for indsejlingen til Kolding Fjord har under 1600-tallets svenskekrige og 1800-tallets englandskrige haft militærstrategisk betydning og været forsynet med kanonstillinger.

Flora og fauna

Området er skov- og græsklædte bakker. Bakkerne blev taget ud af landbrugsdrift for ca. 50 år siden. Floraen har langsomt udviklet sig til en større artsdiversitet, ja bakkerne fortjener snart betegnelsen overdrev efter at have ligget upløjede i 50 år.

Området med de fem tidligere sommerhuse præges af en meget varieret træbestand stammende fra sommerhuses beplantning, der spænder fra egentlig skov til plantning med havepræg.

Praktiske forhold

Området har navn efter Høneborg, hvoraf kun slotsbanken er tilbage. Hagenørvej ender blindt ved Hakkenørgård, men forinden er der skiltet til en lille parkeringsplads. Herfra fører afmærkede naturstier rundt i det fredede område. Fredningen har til hensigt at bevare og åbne et karakteristisk kystlandskab, der rummer vidt forskellige plantesamfund: strandeng, moser, overdrev, eng og værnsskov stærkt påvirket af vinden. Der er ingen velfærdsfaciliteter.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er varierende. Området er påvirket af strøm og vind. Den skiftende strøm i Lillebælt giver gode vækstbetingelser for et varieret plante- og dyreliv.

Blæretang, strengtang, sukkertang mv. er typisk forekommende bundplanter. Af fisk forekommer der skrubbe, rødspætte, ulk, tangnål mv. På større dybder møder man de meget flotte sønemoner og slangestjerner. Slangestjernen er et meget livligt dyr, der stadig vandrer hen over havbunden. Dens væsentligste føde består af bundmateriale dynd.

Kulturhistorie

Betydelige mængder af teglrester langs stranden afslører, at her lå i årene fra 1899 og ca. et halvt århundrede frem Hagenør Teglværk.

På engen nordøst for Hagenørgården ses en stor jordhøj. Omgivet af en ringgrav stod her – over for Hindsgavl Slot på Fyn – fra midten af 1300-årene et kongeligt slot.

Det var beboet af lensmænd over Koldinghus len. Det siges, at kong Christian II opholdt sig på Hagenør Slot de sidste dage, inden han blev afsat af adelen. Johannes V. Jensen har i bogen "Kongens Fald" beskrevet kongens forvirrede sejlads frem og tilbage over bæltet til Middelfart. Slottet blev ødelagt dels af bønder under Grevens Fejde (1534-36) dels af Wallensteins tropper i 1626.

Marinarkæologi

På stranden ud for Hagenør Slotsbanke kan man være heldig at finde flintredskaber fra stenalderen. F.eks. er der ved foden af Vindmølle Bakke fundet en fuldslebet tyndnakket flintøkse.

I vandet har marinarkæologer registreret flere store egestammer som ligger væltet ned ad den forhistoriske kystkrænt.

Praktiske forhold

Man har kun adgang til fods og på cykel. Adgangsvejen er Damgårds private vej, der i en blød bue går fra Kolding Landevej til stranden og videre til Børupskovvej. Ved stranden er der kontakt til naturstinet beskrevet under opslag 5. Stranden, Damgårds karakteristiske hovedbygning, Ventmøllegårds placering i landskabet, eng, skov og ikke mindst skovbrynene samt fyr funktionen gør dette område til en særlig oplevelse. Der er ingen velfærdsfaciliteter.

Kulturhistorie

Trods navnet Ventmøllegård har der tidligere været en vandmølle ved gården.

Tæt ved stranden ses resterne af en vindmølle, der siden 1930'erne har fungeret som pumpemølle ved afvanding af de bagved liggende engarealer. Et restaureringsprojekt, der har til formål at genskabe pumpemøllen, er igangsat i 2004.

Et rødmalet træhus ved stranden har oprindeligt fungeret som fyr.

Hovedbygningen på herregården Damgård er opført i slutningen af 1840'erne i nærmest nygotisk stil. I begyndelsen af 1900-årene var en række kunstnere – bl.a.

ægteparrene Agnes og Harald Slott-Møller samt Anne-Marie og Carl Nielsen – på lange gæsteophold hos ejeren, Charlotte Trap de Thygeson. Hovedbygningen fik sit nuværende udseende gennem en lettere ombygning i 1936.

Ved stranden ses flere hvidmalede, ret lave grundmurede bygninger, der blev opført i 1946 som fyr for skibsfarten.

Flora og fauna

I Børup Skov finder man tre af Danmarks efter sigende største myretuer. Det er den almindelige skovmyre, der her har dannet tre samfund, som hver tæller mere end 100.000 insekter. Myretuerne har en højde på omkring 1½ meter.

Om sommeren kan man observere flokke af sorte fugle, der flyver lavt over Lillebælt – de lokale taler om "marsvinefluglene". Der er tale om lomvier, som ikke er udvoksede – de oversommer her.

Undervandsbiologi

I denne del af Lillebælt er bundforholdene meget påvirket af de til tider kraftige strømme og vinde. Den skiftende strøm i Lillebælt giver dog gode vækstbetingelser for et varieret plante- og dyreliv.

Blæretang, strengtang, sukkertang
typisk forekommende bundplanter.

mv. er

Af fisk forekommer der skrubbe, rødspætte, ulk, tangnål mv. Pan-serulken er let genkendelig på sin snudespids, hvor der sidder 4 pigge. Navnet har den fået fra flere rækker benplader langs kropssiden, som tilsammen danner et slags panser. Dens føde består af bunddyr, som den bl.a. finder ved hjælp af sanseceller på "skægget" under hovedet.

Praktiske forhold

Røjborgvej ender blindt ved fyrmesterboligen, hvor der ikke er parkeringsplads. Adgang til stranden sker til fods. Sønderskovvej ender også blindt, men ved en stor parkeringsplads. Herfra er der fodsti til "Argentinerparken", Snoghøj og stranden.

Undervandsbiologi

Den almindelige blåmusling er meget almindelig på lavt vand langs kysten. Den er fæstnet til sten, pæle m.m. ved hjælp af byssustråde, der dog kan løsnes, så muslingen kan krybe omkring. Efterhånden som den bliver ældre, vandreren den ud på dybere vand.

Siddende på blåmuslingen finder man ofte rurer, også kaldet rankefødder. De er små krebs, der sidder fast på et underlag med en del af deres hoved. Rurerne fanger deres bytte ved hjælp af en vifte. Det er rurerne, mange ofte skærer sig på, når man bader i havet på grund af det meget skarpe kalkskjold, som beskytter rurerne.

Kulturhistorie

I området mellem Damgård og Snoghøj kom det i marts 1864 til kamp mellem danske forposter og preussiske soldater.

Argentinerparken blev oprettet i 1938 som en to hektar stor mindepark for dansk-argentinerne med flere mindsten over navngivne personer. Hvor Sønderskov ender, ejer kommunen en lille strandgrund, som i sin tid er opkøbt af Erritsø Sogn. Stedet erhvervedes for at børnene ved Brovad skole skulle have et sted at gå til vandet og bade m.m.

Flora og fauna

Området byder på et varieret kystlandskab med omkring 100 ha skov, enkelte mindre strandenge og stejle kystskrænter.

Vandområdet mellem Hagenør, Løverodde på Kolding Fjords sydside og Hindsgavl på Fynsiden er hvert år hjemsted for mange trækfugle. Bl.a. har man observeret de prægtige hvide suler, som har et vingefang på op til to meter. Desuden forekommer der et spredt ande- og vadefugletræk fra juli til oktober.

Praktiske forhold

Snoghøjgårdparken nås fra en parkeringsplads ved Gl. Færgevej. Højskolen har egne parkeringsmuligheder. Parken er offentlig kommunal park. Den rummer et system af primitive stier, en lille kunstig opstemmet sø og en meget varieret natur samt adgang til stranden. Næsten midt i parken er en primitiv lejrplads til overnatning.

Undervandsbiologi

Bundforholdene er meget påvirket af de til tider kraftige strømme omkring ebbe og flod.

Den grønbrune strandkrabbe er meget almindelig på lavt vand ved vore kyster. Strandkrabben kan løbe sidelæns med ret stor fart. Krabberne er rovdyr, som dog ofte nøjes med ådsler.

Flora og fauna

Søen lider under det samme problem som alle opstemmede søer gør. Søbunden hæver sig ganske langsomt pga. det tilstrømmende vands aflejring, så søen er på vej mod en tilstand som mose. Dette kan naturligvis modvirkes ved mekanisk oprensning, hvad Fredericia Kommune da også har gjort for nogle år siden. Oprensningen har bevirket, at søen også i dag opfattes som meget idyllisk med åkander i vandet og en bred vegetation, der er helt i pagt med områdets geologi. På de tilstødende bakker er der værnsskov yderst mod Lillebælt. Bevoksningen er præget af en næringsfattig bund og man finder her skovfyr voksende sammen med fuglekirsebær og sædvanligt forekomne skovtræer i det østjyske område.

Marinarkæologi

På kyststrækningen mellem Vejrmosegårds Allé og Snoghøj Højskole er der i strandkanten fundet flere flinteredskaber fra yngre og ældre stenalder, bl.a. skiveskrabere, flinteflækker og slebne stenøkser.

Kulturhistorie

Tæt øst for stejlepladsen for nogle endnu aktive fiskere ses en lille forhøjning. Her ved Lillebælts smalleste sted (ca. 800 meter) var der allerede en skanse under svenskekrigene i 1600-årene.

Samme sted blev der under engelskrigene i 1807 lige over for batteriet Vasnæs på Fynssiden anlagt et batteri, Vejrmose, og fra de to kanonstillinger kunne man hindre engelske krigsskibe i at trænge længere op i Lillebælt.

Under 2. verdenskrig havde tyskerne her anlagt bunkers i jordvolde og samt etableret en stilling med antiluftskys.

Højskolen blev oprettet i 1913 som fiskerihøjskole. Denne undervisning krævede, at der også var ferskvandsfisk til rådighed. Dette opnåede skolen ved at opstemme et lille vandløb tæt ved skolen. Søen kendes i dag som søen i Snoghøjgårdparken. Stemmeværket er let at erkende ved søens udløb i Lillebælt. Fra 1925 til '58 fungerede den som en landskendt gymnastikhøjskole for kvinder. I 1933 blev højskolen udvidet med bl.a. et tårn, en kirkesal, et bibliotek og ni værelser. Komplekset blev i 1964 yderligere udvidet med en tværføj ud mod Lillebælt. Fra 1958 blev bygningerne ramme om en nordisk-europæisk folkehøjskole, og siden 2000 har undervisningen haft forskellige specialer.

Praktiske forhold

Gl. Færgevej ender stadig, hvor færgestedet har været i århundreder. Der er parkerings mulighed for nogle få biler i vejsiderne. Et bådlaug har indrettet en lille havn og et slæbested i det gamle færgeleje. Turbåden "Tenna" lægger til her. Hele arealet er offentligt og er en velbesøgt base for strandture, studie af Lillebæltsbroen, fiskeri o. m. a. En trappe fører op på broens dæmning.

Undervandsbiologi

Bundforholdene er også her påvirket af strøm og vind. Havbunden er mange steder dækket med den flotte søanemone. Oftest står de med alle arme udbredt og ser ualmindelig fredelige ud, men i virkeligheden står de og lur på byttet. Selv den svage bevægelse i vandet får dem øjeblikkeligt til at spille med de talrige fangarme, som om de søgte efter bytte.

Hvis man kigger godt efter, kan man flere steder få øje på de flotte nøgne baggællesnegle. De har de mest fantastiske farver og former men de er meget svære at få øje på med deres 10-20 mm længde.

Kulturhistorie

Snoghøj var i århundreder det vigtigste færgeoverfartssted fra Jylland til Fyn (Middelfart).

Da jernbanen kom til Middelfart i 1866, blev overfarten i stedet flyttet til Strib-Fredericia.

Tæt ved færgestedet anlagde kammerherre H.C. Riegels i 1840'erne en have med sjældne træer og buske, hvoraf en del har kunnet ses i adskillige årtier derefter.

I perioden 1912-35 var færgelejet igen i brug for en særlig bilfærgerute mellem Snoghøj og Middelfart.

Vanddybden i Lillebælt er på dette sted ca. 35 meter, og med de specielle strømforhold blev det en stor opgave for ingeniørfirmaet Monberg og Thorsen at bygge broen, som blev indviet i 1935.

Den bastante gitterkonstruktion bærer en nord-syd gående kombineret vej- og jernbaneforbindelse, der har en samlet længde på 1175 meter og med en fri gennemsejlingshøjde på 33 meter.

Den mægtige konstruktion er velegnet som udgangspunkt for tegnekurser, ligesom sang får en kolossal resonans under broens hvælvinger.

Praktiske forhold

Der er gode parkeringsforhold, off. toilet, slæbested og opholdsareal. Fra stedet dyrkes alle former for kystfriluftsliv: Badning, surfing, dykning, fiskeri og gåture. Ammoniakhavnen og Lyngsbo Strand nås ad Nyhavevej. Der er få parkeringspladser ved indgangen til Ny Nitrogen. Den private vej gennem Ny Nitrogen og Lyngsbos områder er som regel åben, men der er ingen parkeringsmuligheder langs vejen.

Broens konstruktion danner helt specielle visuelle oplevelser på alle tider af døgnet, hvor lys og skygge spiller i den enorme konstruktion.

Undervandsbiologi

Bundforholdene er påvirket af de kraftige strømme omkring ebbe og flod.

Det varierede plante- og dyreliv gæstes ofte af brandmanden. Den kan have meterlange randtråde med stærke nældeceller, som ved berøring kan fremkalde en stærk svie i menneskers hud. Brandmanden fortærer plankton.

Kulturhistorie

Med en jordvold og grave tværs over den yderste del af Lyngsodde ud mod den naturlige lavning mod vest anlagde kong Christian IV i 1638 en befæstet lejr, som man påtænkte kunne udvikle sig til en by, Jyllands By. Men fæstningen blev indtaget af en svensk hærafdeling i januar 1644 (Torstensson-krigen), og planerne blev opgivet. Under englandskrigene begik en spansk officer, Antonio da Costa, i 1808 selvmord på Lyngsbo Strand. Han havde ledt to spanske eskadroner, der var en del af den danske hærs forbundsfæller, til Lillebæltkysten i den fejlagtige tro, at man kunne komme hjem til Spanien med engelske skibe.

Den elegante øst-vest gående motorvejsbro blev taget i brug i 1970 som den første større hængebro i Danmark. Den har en totallængde på 1700 meter, en spændvidde på 600 meter og har en fri gennemsejlingshøjde på 42 meter. Til byggeriet, der blev ledet af ingeniørfirmaet Monberg og Thorsen, blev der i alt anvendt ca. 1700 tons stål, og betonbæretårnene har en højde på 118 meter.

Hvor Lyngsodde Teglværk lå indtil slutningen af 1950'erne ses nu det store tankanlæg, Ny Nitrogen, der rummer flydende ammoniak til fremstilling af gødningsprodukter på bl.a. Fredericia Havn.

Marinarkæologi

På denne strækning er der mulighed for at finde flintredskaber fra stenalderen, keramik fra middelalderen samt kridtpiber.

Ved dykkerrekognosceringer ud for Lyngsodde er der fundet flere potteskår og glas fra 1200-tallet, bl.a. en sjælden kande i såkaldt 1200-tals keramik, hvor gods af denne type betegnes som "næsten stentøj". Kanden er blevet erklæret for danefæ og befinder sig i dag på Nationalmuseet.

I øvrigt er der et fantastisk dykkersted mellem Ammoniakhavnen og Lyngsbo, hvor store dele af den undersøiske kystskrænt ligger brækket af i store stykker og fremstår som "koralrev" begroet med store søanemoner og tangplanter.

På 4-6 meters dybde ligger resterne af en 6-7000 år gammel stenalder-skov. Flere steder i skrænten stikker der træpinde ud i forskellige tykkelser (3-8 cm) og på havbunden ligger store egestammer, som er væltet ned fra den tidligere kystskrænt.

Praktiske forhold

Erritsø Strand er præget af det efterhånden fuldtudbyggede parcelhusbagland. Hele kyststrækningen fra Ny Nitrogen til Lystbådehavnen er uden parkeringsanlæg bortset fra kantstensparkering. Et vidtforgrenet stisystem giver mange adgangsmuligheder for fodgængere til stranden og for at tilrettelægge varierede ture. Damsbovej ender ved en lille kommunal strand. Ved Blåhøj ender en overordnet off. sti ved en lille off. ejet strandgrund. Begge uden faciliteter. Der er desuden gående adgang til stranden ved: Ekkodalen, Strandagervænget og Lunddalvej.

Undervandsbiologi

Ålegræs, blæretang, strengtang, sukkertang mv. er typisk forekommende bundplanter. Af fisk forekommer der skrubbe, rødspætte, ulk, tangnål, eremitkrebs, panserulk mv. På større dybder møder man de meget flotte søanemoner og slangestjerner. Eremitkrebsen tager bolig i en tom snegleskal, kun forkroppen med benene rager udenfor, så krebsen kan krybe hen over havbunden. Under fare trækker eremitkrebsen sig helt ind i skallen og lukker åbningen med de brede klosakse.

Kulturhistorie

Tæt ved skrænten oven for den lange trappe, der fra stranden tæt ved Erritsøhus fører op til Kampmannsvej, havde de fjendtlige slesvig-holstenske belejringstropper i foråret 1849 en kanonstilling, hvorfra man kunne beskyde Fredericia. Kanonstillingen er ikke markeret med en granit stele ligesom de øvrige stillinger nærmere byen.

De to nævnte offentlige strandgrunde har deres egen kulturhistorie. Grundene blev opkøbt af Erritsø sogneråd, og skulle fungere som skolernes badepladser. Lyng skole havde grunden ved Damsbovej, og Erritsø skole havde grunden ved Blåhøj.

Marinarkæologi

På kyststrækningen langs med Erritsø Strand er der mulighed for at finde flintredskaber fra både ældre og yngre stenalder. Her er der bl.a. fundet mange flintflækker og skrabere fra ertebølletiden samt en tyknakket flintøkse fra yngre stenalder.

Flora og fauna

Hvor Blåhøj stien munder ud i stranden findes en lille strandeng (den ovennævnte badeplads for Erritsø Skole), som indtil 1930'erne afgrænsedes af de omboende gartneres og bønderes kreaturer. Som tilsvarende lokaliteter er også denne præget af tilvoksning med pil, ask og anden træagtig vegetation og artsforskellen i floraen er aftagende som det altid sker, når græsningen ophører.

I juli og august dominerer den bleggrønne kåltidsele store partier af arealet. Hjortetrøst med de bleggrøde blomsterkurve er også almindelig. Faunaen er inden for de sidste år beriget af en minibestand af rådyr.

Praktiske forhold

Stranden har det ældre villaområde Kampmannsvej som bagland. Bebyggelsen ligger højt på en markant kystskrænt. For gående er der adgang til stranden ad Krügersvej trappen og ad Sanddal Strandsti. Ved Erritsø Bæk fører en lille bro over til Lystbådehavnens område. Der er således ingen hindringer for at gå fra lystbådehavnen og hele kysten rundt til de to lillebæltsbroer og for den sags skyld helt til Skærbæk.

Undervandsbiologi

På dette sted kan man, blandt det varierede plante og dyreliv, støde på konksneglen

Konksneglen er meget almindelig i vore farvande på dybder indtil 50 meter. Konksneglen lever af rov og er meget kendt blandt fiskere, da den har den grimme vane at gå i fiskeres bundgarn og gnave i de fangne fisk, således at de bliver ubrugelige som salgsvare. Konksneglen kan via sit ånderør på lang afstand lugte ådsler på havbunden.

Kulturhistorie

I en park lidt tilbagetrukket fra stranden ses det store hvide bygningskompleks Sanddalthus. Hovedbygningen blev opført i 1859 som en lystgård. Komplekset fungerede siden 1956 som kostskole og blev ændret ved udvidelser i 1960'erne. Bygningerne er nu indrettet til kollegium.

Marinarkæologi

I kystskrænten ved Sanddal Strand er der fundet en kogestensgrube. Dele af skrænten var skredet ned. Herved fremkom en mørk fordybning i jordlaget med brandspor samt trækul og brændte sten.

En kogestensgrube er et hul i jorden og kaldes også for en jordovn.

I bronzealderen og jernalderen blev sådanne gruber anvendt til tilberedning af mad. Maden blev pakket ind i urter og blade og dækket med varme kogesten.

Praktiske forhold

Den store, velfungerende havn har småbådsrampe, gode parkeringsforhold, restauranter og gængse havnefaciliteter. Om sommeren er der autocamper plads på det ledige bådareal. Stedet råder over sædvanlige faciliteter for autocamper, vand og affaldshåndtering.

Kulturhistorie

Siden slutningen af 1800-årene har ejerne af lystbåde haft liggeplads flere forskellige steder langs syd-kysten tæt ved trafikhavnen. Lystbådehavnen fik i grove træk sin nuværende placering og udformning fra midten af 1950'erne men er også udvidet omkr. 1975.

Skoven mod vest er Hannerup Skov. Bakkerne her lå nøgne hen efter at skovens træ var brugt til fæstningsbyggeri. Abraham Devantier fra den reformerte menighed tog i årene 1856-57 initiativ til at bakkerne blev tilplantet. Snart opstod ønsket om et traktørsted i Hannerup Skov, og Hannerup Pavillon, der ses som en højtliggende hvid bygning i skovkanten få hundrede meter fra lystbådehavnen, har siden opførelsen i 1886 været et yndet udflugts- og spisested for fredericianerne. Her gav byens populære regimentsorkester regelmæssigt koncerter i sommersæsonen.

Flora og fauna

I 1940'erne blev anlægget eller Hannerup Anlæg anlagt nedenfor restauranten. Arbejdet udførtes som et beskæftigelsesprojekt. Anlægget er tegnet af den dengang kendte havarkitekt E. Erstad Jørgensen. De to kunstige søer og vandløbet imellem med Den hvide Bro, er anlagt for at mildne

det tab fredericianerne led, da den rigtige Hvide Bro ved Strandvejen forsvandt i 1930'erne. Anlægget var oprindeligt præget af birketræer og et ret varieret sortiment af smukke blomstrende havetræer og sirbuske. Nu er der kun nogle få efterhånden meget store birk tilbage og den blomstrende træ- og buskebestand er på retur. I stedet er der indplantet rhododendron. I den sydlige ende var samlet en mindre samling af naturligt forekommende og indførte skovtræer. Nobilisgran, chryptomeria, thuja og cypres ses stadig. Anlægget neden for restaurationen blev etableret i 1940, og i årene fra 1943 til ca. 1970 var der anlagt en campingplads på det store tilstødende græsareal.

Praktiske forhold

Fredericia Havn ejes og drives af Associated Danish Ports A/S, der er Danmarks største havnesammenslutning. Alene i Fredericia losses og lastes næsten 17 millioner tons gods om året. Trafikken er intens og der er hektisk aktivitet. Store kraner og maskiner er i sving, når de store byrder skal flyttes. Som oftest arbejdes der under et betydeligt tidspres, fordi skibene skal afgå til tiden. Man kan færdes på store dele af havnen. Men man skal tænke sig om og følge anvisningerne.

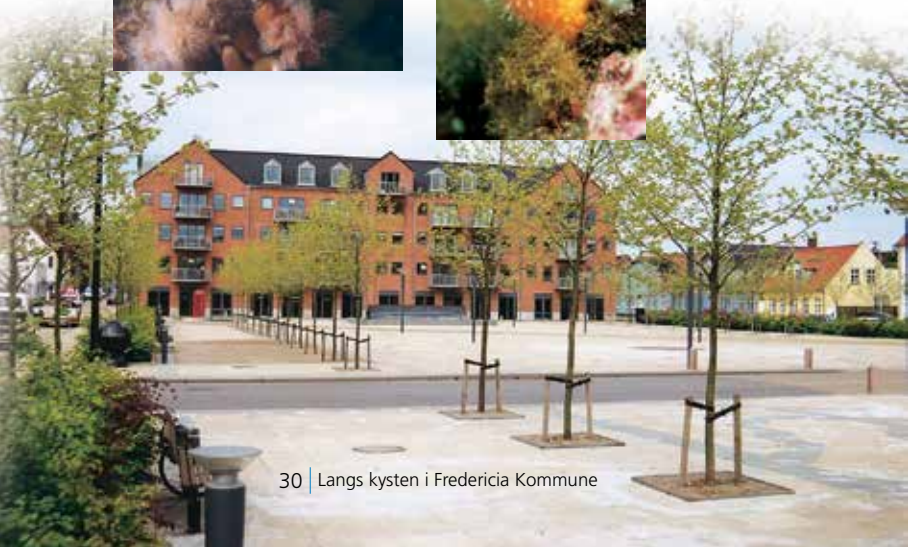
Fredericia Havn er en travl arbejdsplads, hvor dele af havneområderne vil være afspærret under lastning og losning.

Der er gode parkeringsmuligheder og offentlige toiletter. Lystfiskeri dyrkes meget fra kajerne og er en stor attraktion.

Undervandsbiologi

Havnemoler er meget spændende områder for alger, søanemoner, muslinger mv. De sidder typisk på spunsvæggene, hvor der er gode vækstbetingelser.

Dødningehånd er en gulhvid, ret fast koloniform, som er almindelig på bl.a. stenrev i danske farvande. Dødningehånden hører til de ottearmede koraldyr. Blåmuslingen og søanemonerne er meget hyppigt forekommende dyr på spunsvæggene.

Kulturhistorie

Efter ca. 150 års forgæves bestræbelser på at skaffe byen en egentlig havn, blev det første havnebassin omsider taget i brug i 1811. I årene 1872-1935 havde DSB færgeforbindelse til Strib, og fra Gammel Havn

var der i årene 1923-1937 en privat bilfærgerute til Strib.

Ikke mindst anlæggelsen af to olieimportanlæg omkr. 1920 skulle vise sig at blive af stor betydning for havnens udvikling. Et nyt havnebassin, Vesthavnen, blev indviet i 1939, og siden er havnen udvidet med store kaj anlæg længere mod vest og syd.

Havnen består nu af ca. fire kilometer kaj anlæg, og med sin vanddybde på op til 15 meter er den nu en af Danmarks største med hensyn til godsomsætning. Udslibning af råolie fra Skanseodden tegner sig for over 80% af havnens samlede tonnager.

Fredericia Skibsværft er et reparationsværft, der med sine to store flydedokke og en tørdok har en kapacitet, der i princippet kan modtage alle større skibe, som kan besejle Østersøområdet. En ny færgeterminal har siden midten af 1990'erne især været benyttet af en færgerute til Litauen. Siden 2000 er Fredericia Havn blevet fusioneret med havnene i Nyborg og Middelfart i et aktieselskab under det fælles navn Associated Danish Ports. Havnepladsen,

J. B. Niensens Plads, er opkaldt efter Fredericias borgmester i årene 1982-1997, J. B. Nielsen, og anlagt i 2001.

Overigtskort

Praktiske forhold

Nærmere Skanseodden end her kommer man ikke p. g. a. det afspærrede oliehavnsanlæg. Stien er begyndelsen (eller enden) på Strandstien. Ad stien bevæger man sig i Kastelets østside. Et sted er der et fint kig til Krudtmagasinet i Kastelet. Udsigten over vandet til Strib og Røjle Klint er formidabel.

Geologi

Stranden ved Skanseodde er geologisk set meget spændende. Her skylles nemlig forstenede snegle, muslinger og hjærtænder op – alle stammende fra 25-30 mio. år gamle aflejringer ude i Lillebælt.

De ofte meget slidte snegle og muslinger, bl.a. skinkemuslinger, er grålige. Hjørntænderne derimod er grønnsorte. Mange forskellige arter er repræsenteret og blandt dem også tænder fra en nu uddød slægt af kæmpehajer.

Kulturhistorie

Under Torstensson-krigen opførte en fjendtlig svensk hær i 1644 på dette sted – Bersodde – en skanse. Den blev erobret af danskerne og udbygget i 1645. Da Frederiksodde (fra 1664 Fredericia) blev anlagt i 1650, kom Kastellet til at udgøre kernen i fæstningsanlægget og en sidste forsvarsstilling, hvis fjenden skulle trænge ind over hovedvolden. På stedet findes endnu en del intakte volde og grave, men en del er berørt af moderne havnebyggeri. Af de mange militære bygninger, som tidligere var placeret i Kastellet, eksisterer nu kun et tidligere krudtmagasin opført i 1858.

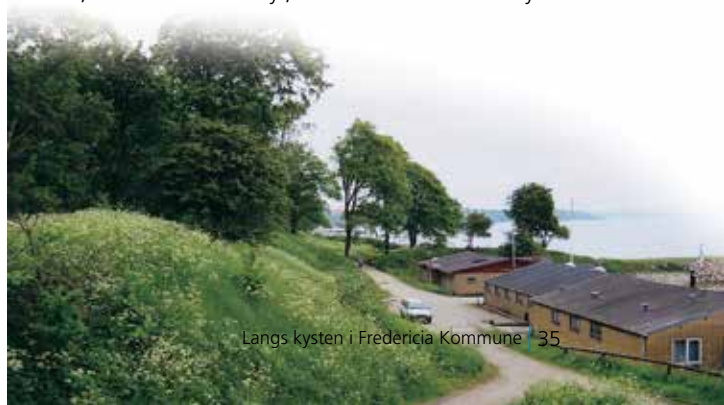

Det bruges nu til foredrags- og udstillingsformål. Fredericia Kajakklubs klubhus er opført omkr. 1960 og senere udvidet i 1986. Fredericia Dameroklub blev stiftet i 1928, men det nuværende klubhus består inderst af en træbarak, som oprindeligt havde været brugt af den tyske besættelsesmagt i Lemvig. Træhuset fik omkr. 1960 bygget en omgivende skal af mursten.

De store tanke på den udbyggede odde har direkte forbindelse til Shell raffinaderiet nord for byen gennem en ca. syv km lang rørledning, hvorfra der udskibes store mængder råolie fra de danske oliefelter i Nordsøen.

Flora og fauna

Hele det store område er et fredet fortidsminde. Fæstningsterrænet er 50 ha stort. Størrelsen giver mulighed for en varieret pleje, der tilgodeser forskellige brugerinteresser. Den historiske dimension varetages på to bastioner, der er helt frilagte for tilvoksning med krat og træer. Plejen bevæger sig fra det meget friserede til en næsten naturreservat-agtig tilstand, hvor der lever rådyr, selv om vi er tæt ved bycentrum.

Praktiske forhold

Den fine, bynære strand er Fredericias "fluepapir" om sommeren.

Fra Øster Voldgade nås stranden ad en god kørerampe, der anlagdes i volden i 1862. Der er gode parkeringsforhold både for biler og cykler. Strandstien, der er både cykel- og gangsti forløber langs stranden i begge retninger. Stranden har blå flag og alle sædvanlige faciliteter også for handicappede: Omklædningsbygningen har bruser og toilet. Stranden er i øvrigt forsynet med kiosk. Der er badebro med vandybde til udspring, samt mulighed for at spille håndbold og strandvolleyball. Nogle naturstenshøfder og en del beplantning opdele stranden, så der er mange nicher til ophold. Badestranden ændres fra år til år, ja, fra måned til måned, af strømforholdene. Ofte er stranden en fin sandstrand, men indimellem er stranden rig på sten efter borteroderede sandlag.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede. I området er der mange sten, der er besat med bl.a. sukkertang.

Strømmen kan til tider være kraftig på grund af indsnævringen til Lillebælt. Her finder man et varieret dyre- og planteliv. Muslinger og sønemoner nyder godt af den varierende strøm som fører næringsstoffer med sig.

Man kan være heldig at møde søpindsvinet på lidt dybere vand eller fladfisken, der tror at den er usynlig.

Kulturhistorie

Samtidig med anlæggelsen af fæstningen Frederiksodden blev der på modsatte side af Lillebælt anlagt et skansesystem. Det blev opkaldt efter kong Frederik III's dronning og fik dermed navnet Sophieodde.

På volden oven for stranden står Fredericias ældste militære bygning, et krudttårn, der oprindeligt blev opført som ammunitionslager i 1675. Det har senere gennemgået hoveddistandsættelser i 1746, 1865 og 1992 og bruges nu til udstillingsformål.

På voldkronen lidt længere mod nord ud for Jyllandsgade er opstillet et mindesmærke for Peter Buhl. Han var født i Fredericia men omkom som 23-årig under et søslag i 1812 efter en heroisk karriere som søofficer.

Marinarkæologi

På kyststrækningen neden for Fredericia Sygehus er der fundet en flintøkse fra yngre stenalder.

Nord for cementbroen er der fra strandbredden og 60 m ud fundet et system af firkantede pælerester (30x30 cm), fra en stor anløbsbro fra 1864.

Her kan der på havbunden findes kanonkugler og anden ammunition, som stammer fra rømningen af fæstningen i 1864.

Praktiske forhold

Fra Danmarks Bastion be-
liggende yderst mod Lille-
bælt er der en storslået
udsigt over Tragten – ind-
løbet i Lillebælt, samt
nordpå mod Trelde Næs
og øst over mod Røjle
Klint. Bastionen er en kraf-
tig forhøjelse af den natu-
rlige kystkrænt, der forlø-

ber langs hele Østerstrand. Der er forbindelse til strandstien fra Kon-
gens Port forbi de gamle vandværksbygninger og fra Lundingsvej. Ved
stranden ligger roklubben. Herfra fører trappe/sti op til voldområdet.

Kulturhistorie

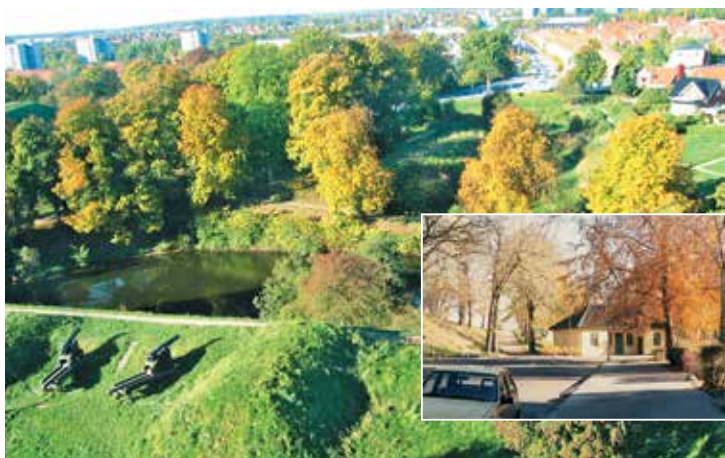
Jordvolden er en del af den østligste af de syv endnu tilbageværende bas-
tioner, der i en zig-zag kvartcirkel oprindeligt beskyttede byen mod landsi-
den. Fæstningsbyen blev anlagt i 1650 under navnet Frederiksodde. Vol-
dens funktion som militær fæstning blev først officielt ophævet i 1909, og
den blev fredet i 1917. Den er nu det største bevarede fæstningsanlæg i
Nordeuropa.

Monumentet øverst på Danmarks Bastion er udført af Andreas Poul-
sen og blev rejst i 1899 til minde om Fredericias kommandant i 1849 og
1864, Niels Christian Lunding. I 1889 fik Fredericia Kommune tilladelse
til at bygge et vandværk i den østlige voldgrav mod Lillebælt. I voldgra-
ven støbtes et overdækket vandreservoir og på Kongens Bastion opførtes
en vandbeholder, hvorfra vandet ledtes
rundt i byen. Vandværksbygningerne står
endnu på stedet og bruges af Fredericia
Kommune til daginstitution.

Flora og fauna

Opførelsen af en jordfæstning som Fredericia er et vældigt indgreb i landskabet. De opførte jordværker blev beklædt med græstørv, så der straks var etableret en flora, der kunne holde på jorden under regnskyl. Langs voldgravene plantedes tjørn som skulle danne en uigen-nemtrængelig "pigtrådsspærring" for en fremtrængende fjende. Tjørnene har senere sået sig villigt på voldterrænet. I 1720'erne blev der plantet ahorn som allétræer på voldene, disse har også sået sig villigt på fæstningsterrænet. Det forlyder, at det var Christian VI, der indførte ahorn som parktræ i Danmark. Han var inspireret fra Frankrig, hvor Versailles-parken netop var tilplantet med bl.a. ahorn.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede. I området er der mange sten besat med bl. a. sukkertang. Strømmen kan til tider være kraftig på grund af indsnævringen til Lillebælt. Her finder man et varieret dyre- og planteliv. Muslinger og søanemoner nyder godt af den varierende strøm, som fører næringsstoffer med sig.

Praktiske forhold

Hyby Lund er nu en offentlig park, hvorigennem der er adgang til stranden og strandstien. Kysten på denne strækning er præget af den høje skrænt med parcelhusbebyggelse. Skrænterne er overvejende privatejede. Stien markerer skellet mellem det privatejede og de arealer, almenheden må benytte.

I skrænterne findes vandførende lag med naturlige kilder, der blev udnyttet, da Fredericia fik sin første vandforsyning i 1890'erne.

Kommunen ejer området, hvor Boalths teglværk lå, og hvor siden cementstøberiet kom til at ligge nedenfor Lillebælts Allé, hvor der er indrettet parkeringsplads for strandgæster. En sti fører ned til stranden og strandstien. Stien må benyttes af Østerstrands Bådlaug til transport af både til og fra laugets bådepladser på stranden. Der er stor aktivitet på stranden i det område: Bådfolk, fiskere, dykkere, vandrere og bade-gæster er på færde, og surfere har klubhus i en tidligere kioskbygning, hvor der er offentligt toilet. Ellers er der ingen faciliteter.

Kulturhistorie

Den naturlige dalsænkning og plateauet ovenfor blev fra 1899 anlagt som festplads for arbejderbevægelsen i Fredericia. På området opførtes flere restaurationsbygninger, og efterhånden blev det smukke naturområde en populær ramme om adskillige udflugter, store møder og festlige sammenkomster for alle lag af byens befolkning. Restaurations- og motelbygningerne blev nedrevet i 2003.

Siden 1923 har der været opstillet en mindesten for Peter Dupont, som fra 1880'erne var en af de første ledere af Socialdemokratiet i Fredericia. Han arrangerede børnefester i anlægget ved Hyby Lund.

Geologi

Parkens undergrund består af såkaldt Lillebælts ler. Ofte kan man se leret skride under selve muldlaget. En valke "ruller" næsten umærkeligt ned mod den flade forstrand, så dele af terrænet er i langsom men konstant bevægelse.

Praktiske forhold

Fra Læsøvej fører en trampesti gennem en fårefold til stranden. Jordbunden i fårefolden er meget præget af skridende plastisk ler.

Der er adgang til Hyby Fælled Øvelsesplads, når der ikke afholdes øvelser. Publikum skal respektere færdselsreglerne, som er opsat sammen med kort over terrænet på tavler ved alle indfaldsveje til øvelsespladsen. Oplysning om ordensreglementet og øvelsesaktivitet fås ved garnisonen på tlf. 76228010 og på Internettet <http://www.hok.dk/tgr>.

En drifts- og plejeplan for årene 2003 -2017 sikrer, at de store naturrigdomme på øvelsespladsen ikke forringes. Skrænterne består af det berygtede Lillebæltssler, som bliver meget blødt i regnvejr, så blødt, at det kan være forbundet med livsfare at begive sig ud i det.

Den blå sten markerer overgangen fra sandskrænter til valkelerskrænter. Den blå sten opstod i slutningen af 1940'erne da en flok drenge kastede en dåse maling mod en sten i havstokken. Den nuværende sten er nr. tre i rækken, de to foregående ligger for længst under vand. Stenens farve vedligeholdes af muntre strandgængere.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede i de kystnære områder. Strømmen i området er normalt ubetydelig, hvilket medfører, at bunden er en blanding af sanddynd og sand. Sigtbarheden er oftest dårlig på grund af leret fra skrænterne langs Trelde Næs. Vandet er oftest meget uklart, hvilket reducerer vækstbetingelserne for et varieret plante- og dyreliv.

Blæretang, strengtang, sukkertang mv. er typisk forekommende bundplanter. Af fisk forekommer der skrubbe, rødspætte, ulk, tangnål, eremitkrebs, panserulk mv.

Geologi

Specielt ved ebbe kan man på denne del af kysten finde koncentrationer af svovlkis – det såkaldte narreguld. Forstenede snegle og muslinger i svovlkis forekommer også.

De store moræneskrænter umiddelbart nord for Læsøvej er afsat under istiden og indeholder kun få fossiler.

Kulturhistorie

Ved udfaldet fra Fredericia den 6. juli 1849 trængte en del af den danske hær ud af byen langs stranden og indtog ad den vej en vigtig slesvig-holstensk skanse tæt ved kysten. De danske tropper begav sig herefter mod Elbodalen, og da var det, at general Olaf Rye faldt.

Belært af erfaringer fra 1849, hvor fjendtlige tropper fra kystområdet forsøgte at beskyde danskernes skibsbroer ved Østerstrand og sejladsen til Fyn, blev der i 1861 forebyggende opført flere skanser – "den befæstede lejr" – tæt ved kysten. En af disse skanser lidt nordøst for Ryes Kaserne blev i 1990'erne grundigt restaureret, og der er nu adgang til den ad en græstrådt sti, som udgår fra den offentlige nordgående vej hen over Fælleden.

Flora og fauna

I efteråret 2003 åbnedes det store område, som militæret har brugt som øvelsesplads gennem mange år. Området har en unik plantevækst og bestand af vilde dyr, fordi det i mange år har været lukket land. En vandring gennem området bør omfatte de høje skrænter ud mod Lillebælt. Leret i skrænterne har tidligere været benyttet i produktionen af både sæbe og mursten. Ved højvande er al passage langs stranden umulig.

Praktiske forhold

Skovene ejes af bøndergårdene i området og består som følge heraf af et utal af små parceller. Vejadgang er der kun fra stranden og ad gårdenes markveje.

Geologi

På denne del af kysten ses bl.a. flotte opskruninger i det plastiske ler. Dette er et resultat af istidens gletchere og kan ligeledes iagttages i Røjle Klint på Fynssiden af Lillebælt.

Isen har dog også bragt ting med sig – f.eks. brachiopoder, små muslingelignende væsener, fra Gotland.

Som langs hele kysten findes mineralet calcit (silkespat) jævnligt her. Det er meget blødt, og kan nemt forbejdes til smykker.

ar-

Kulturhistorie

Mange relativt små private skovparceller kaldes under ét for Bondskoven som kulturhistorisk levn fra dengang det var vigtigt, at en landbrugsejendom rådede over en skovparcel, så man var selvforsynende med træ til tømmer og brænde.

Foruden skovdrift har kystfiskeri i århundreder spillet en vigtig rolle for gårdmænd og husmænd i Treldeområdet. Frem til 1500-årene var sildefiskeri fremherskende – senere blev ålefangst dominerende. I

skoven kan den lokale befolkning stadig vise "svenskegravene", ca. 20 huler, der var gravet i skrænten ned mod Krogebækken. Under svenske krige (1644 og 1657) flygtede lokale bønder ud i skoven for at undgå at blive straffet af svenske landsknægte. Området domineres nu af en granbevoksning, og rævene har overtaget de tilbageværende spor af huler.

Flora og fauna

Området er en fin ynglelokalitet for skovfugle.

Trelde Skov er et af de få steder i Danmark, hvor kristtornen vokser vildt. Overalt finder man lave bevoksninger af kristtorn.

Den blå anemone findes enkelte steder, ligesom hulkravet kodriver også findes her i små mængder. På nogle lokaliteter kan man finde en af de prægtigste orkideer – stor gøgeurt – som kan blive op til 60 cm høj.

Skoven er vanskeligt passabel, idet der med enkelte undtagelser kun findes stier/veje som forløber på tværs af skoven. Med lidt held kan man følge denne kyststi ovenfor skrænterne det meste af vejen fra Hyby Fælle til Trelde Næs. Passage langs stranden er umulig på grund af mange væltede og nedstyrkede træstammer og på grund af det berygtede Lillebæltssler, som bliver meget blødt i fugtigt vejr.

Hæftet "12 vandreture i Fredericia og omegn" beskriver bl.a. en vandretur fra Trelde Næs gennem en stor del af skoven.

Praktiske forhold

Hele næsset, fra parkeringspladsen ved Avlsgården, er fredet. Det er siden 1966 ejet af Fredericia Kommune. Området består af strande, lerskrænter, skov og overdrevsgræs. Der er let adgang til næsset fra den rummelige parkeringsplads, hvor også bybussen kommer. Trelde Næs rummer alt det, naturskere går efter. Oplevelser omkring en rig flora og fauna, spændende geologi, dykning, surfing, lystfiskeri, badning, skovture osv.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede. Strømmen kan til tider være kraftig på grund af fjordmundingen til Vejle Fjord.

Området er et eldorado for undervandsbiologi. På det lave vand finder man søsalat, rørhinde, skulpetang osv.

Der findes naturligvis mange muslinger i området og det giver et godt fødegrundlag for bl.a. søstjerner. Søstjernen er et rovdyr og kan med de kraftige arme åbne en musling. På bl.a. sten ser man skallusen, som er et primitivt bløddyr, der ernærer sig af alger.

Geologi

Enestående ved Trelde Næs – og i øvrigt hele strækningen ind til Hyby Fælled - er de mange spændende fossiler, man kan finde fra tertiærtiden. Fundene kommer dels fra aflejringer ude i Lillebælt dels fra kystskrænternes udskridende plastiske ler.

Forstenede hjattænder og krabber er almindelige fund.

Det bedste sted at lede er blandt strandens ral. I sjældne tilfælde finder man forstenede skildpadder, fugle og fisk, og da er det en god idé at henvende sig til et geologisk museum, fordi der kan være tale om danekræ.

Kulturhistorie

Trelde Næs udgør et samlet område på ca. 160 tdr. land, der i 1919 blev opkøbt af den velhavende storkøbmand Harald Plum.

Ud fra arkitekt Lønborg-Jensens tegninger lod Plum omkr. 1920 opføre flere bygninger, der stilmæssigt passede godt ind i omgivelserne – bl.a. Troldehuset beregnet til beboelse tæt ved næssets yderste spids. Denne bygning anvendes nu især til lejrskole og andre kursusophold.

Vest for Troldehuset er der opstillet en bronzebuste af den excentriske, københavnske restauratør Ane Ryholt, der ejede næsset i årene 1930-1960. Det første fyr blev opstillet i 1916 og det nuværende fyr i 1964 (i øvrigt oven på et tysk kanonfundament fra 2. verdenskrig). I området ved

Trelde Næs har der flere gange været afholdt store spejderlejre. Trelde Næs har mange gange været berørt af krigshandlinger. Under 2. verdenskrig anlagde den tyske værnemagt en kanonstilling, som skulle beskytte indsejlingen til Lillebælt.

Marinarkæologi

Kyststrækningen fra Kasser Odde forbi Kulvig Havn til campingpladsen er rig på oldsager. Her er der i strandkanten opsamlet flere tynde og tyknakkede flintøkser fra yngre stenalder.

Ved Trelde Næs' yderste spids var der tidligere store skaldyrsaflejringer som temmelig sikkert stammer fra køkkenmøddinger. Disse skaldynger forsvandt i 1924-26, da man gravede ral på stedet.

I et referat fra et besøg i Troldehuset i 1925 af nogle naturinteresserede personer beskrives en stor samling stenredskaber, der temmelig sikkert er fundet under ralgravningen, som dengang foregik med håndredskaber.

Siden 1940'erne er der opsamlet et stort antal flintoldsager fra både ældre og yngre stenalder på denne strækning.

Flora og fauna

Trelde Næs er en udmærket fugletræk-lokalitet om foråret. Store mængder trækfugle passerer forbi hvert forår. Specielt er der tale om store flokke af bogfinker, kvækerfinker, kragefugle og ringduer.

I vinterhalvåret er farvandet omkring Trelde Næs hjemsted for meget store mængder edderfugle. Desuden ses ofte hvinand, bjergand, enkelte søkonger m.m.

Jævnligt ses mindre flokke af marsvin svømmende gennem Lillebælt, ligesom man kan være heldig at se enkelte eksemplarer af spættet sæl.

Skoven er hjemsted for ræv, grævling, husmår, skovmår, lækat og brud samt nogle få egern.

Området er en fin ynglelokalitet for skovfugle. Der er bl.a. en fin bestand af korttået træløber og grønspætte. Både natugle, skovhornugle samt duehøg yngler ligeledes i skoven.

I Troldeskoven yderst på næsset er der rige muligheder for at se vrage bøge, bøgetræer som er forkrøblede og mangestammede og en del, som er bevokset med store mængder efeu.

Praktiske forhold

Af faciliteter rummer området: Stor parkeringsplads, toiletter og handikaptoilet, jollehavn, blåt flag strand, lejrskole, naturskole, Naturcenter Trelde Næs, der har udstyr til friluftaktiviteter.

Til færdsel i området er udgivet en folder, som viser stiforløbene. Folderen kan fremskaffes gennem turistkontoret. Ligeledes findes der litteratur, som beskriver historiske episoder gennem tiderne i området.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede.

I området, der er et eldorado for undervandsbiologi, ser man ofte æg fra diverse dyr, som gyder i det mere rolige vand.

Kulturhistorie

Et oprindeligt gæstehus og sommerrestaurant, Bertels have, har siden 1985 været indrettet til naturskole for Fredericia kommunale skolebørn.

Skovdrift har altid været vigtig på Trelde Næs. I 1919 anlagde Harald Plum en lille havn til bl.a. udførsel af træ ud for den savværksbygning, som han samtidig lod opføre. I savværket blev især opskåret egetræ til bindingsværk. På en forhøjning i terrænet vest for Kulvig Havn er opstillet en mindesten for Harald Plum, der som ejer af Trelde Næs i årene omkring 1920 var ophavsmand til flere erhvervsaktiviteter i området.

Praktiske forhold

På sydsiden af Trelde Næsvej øst for campingpladsen er indrettet en lille skov-parkeringsplads. Herfra kan gåture startes. Ved Trelde Næsvej nr. 275 fører en lidt anonym sti til stranden.

En offentlig sti fører forbi campingpladsen langs den høje Trelde Klint. Der er forbindelse herfra til stranden med færdselsmulighed både

mod øst og vest. Ved Flansbæk er en lille offentlig parkeringsplads. Det offentligt ejede jordstykke mellem vejen og stranden benyttes til ophold og badning. I det lille hus og på stranden holder et bådlaug til.

Undervandsbiologi

Bundforholdene er meget flade og relativt lavvandede, og strømmen i området er ofte kraftig og giver gode vækstbetingelser for et varieret plante- og dyreliv.

Ved Flansbæk strand er strømmen dog ringe.

Kulturhistorie

Høfderne langs kysten mod vest er opført fra 1970'erne.

Strækningen mellem klinten og Trelde by er i udstrakt grad anvendt til sommerhusbebyggelse.

Campingpladsen blev taget i brug i sommeren 1968 og er siden blevet udvidet flere gange. Moderne faciliteter har i de seneste år gjort pladsen ekstra attraktiv for turister, hvoraf mange kommer langvejs fra.

Flora og fauna

Trelde Klint er 28 meter høj. Lagene i den nederste del af klinten er skrånede på grund af fortidens istryk. Dette ses efter nye skred, som har skabt nye friske snit i klinten. Enkelte steder i den store skrænt kan man finde helt lyse områder. De består af kiselgur, der er mikroskopiske skaller fra smådyr, som levede i den sø, der lå i området for ca. 1 million år siden.

Gravet ind i Trelde Klint, under campingpladsen så at sige, finder vi en af Østjyllands største kolonier af digesvaler.

Praktiske forhold

Hvor Trelde Næsvej passerer landsbyen Trelde kan landsbyens charme stadig opleves, og der er endnu enkelte malerisk vedligeholdte bindingsværksgårde. Der er ingen offentlige parkeringspladser, og der er kun mulighed for at nå til stranden til fods. Man skal ind ad et vænge ved nr. 29 og fra vendepladsen fører en græstrådt sti til stranden. Trelde Næs-halvøens nordside mod Vejle Fjord kan gås på hele strækningen, men enkelte steder kan det blive nødvendigt at søge op i det tilgrænsende skovområde, da stranden er umulig at passere på grund af nedstyrede træstammer eller lerudskridninger.

Skovstykket langs kysten er i sig selv vanskeligt passabel, da der kun findes stier enkelte steder.

Kulturhistorie

Fra Trelde var der tidligere færgeoverfart til Bjerre Herred på nordsiden af Vejle Fjord. Flere af de gamle gårde i den langstrakte bebyggelse langs vejen parallelt med kysten har været boliger for områdets færgemænd.

Ved Trelde Sande – tæt ved kysten ud til Vejle Fjord – opførtes omkr. 1916-17 et rekreationshjem, som fra 1980'erne blev omdannet til kursuscenter og fra

2003 er ombygget til boliger.

Under 2. verdenskrig var Trelde hjemsted for en ret stor gruppe modstandsfolk, der bl.a. havde et godt samarbejde med politifolk, som var "gået under jorden".

Undervandsbiologi

Bundforholdene er meget flade og relativt lavvandede. Området, der er et typisk ålegræsområde, er et eldorado for undervandsbiologi. Der findes mange sten med bl.a. sukkertang. På det lave vand finder man søsalat, rørhinde og skulpetang.

Praktiske forhold

Ved Bøgeskov Strand er der gode parkeringsforhold på P plads lige før Nederhøllsvej går ind i sommerhuskolonien. Ved Rands Fjords udmunding er der et bådelaug med betalings slæbested. Selve stranden er en kommunal strand. Der er handi-captoilet, men vejen og stierne er ikke med fast belægning.

Stedet er et godt udgangspunkt for strandliv: Badning, surfing, dykning, fiskeri og gåture. Gennem folden med græssende dyr er der en interimistisk sti til gangbro over slusen og herfra er der forbindelse til Hvidbjerg.

Undervandsbiologi

Bundforholdene i området er meget flade og relativt lavvandede. Et typisk fjordområde med relativt roligt og meget stillestående vand i sommerperioderne. Sigten er oftest ringe, hvilket betyder, at det er begrænset, hvilke planter der kan vokse i området. Om vinteren er det muligt at fange fladfisk, men i de varmere perioder trækker fiskene ud på dybere vand.

Kulturhistorie

Sommerhusbebyggelsen er oprindeligt af ældre dato, og selv om en del huse er grundigt moderniseret, kan der heldigvis endnu ses bygninger præget af tidligere tiders karakteristiske form for sparsomt udstyrede fritidsboliger.

Rands Fjord blev i 1866 kunstigt afsnøret fra Vejle Fjord og blev derved efterhånden omdannet til en ca. 200 ha stor ferskvandssø.

Et gammelt træsluseværk blev i 1920'erne erstattet af det nuværende.

Marinarkæologi

Ved stranden er der fundet et metalstykke udformet som en drage med to hoveder, som temmelig sikkert stammer fra et pyntebeslag fra et hestebidsel dateret til 1000-1100-tallet.

Flora og fauna

Fredningen af området omkring kanalen har betydet, at rørskovene har bredt sig, samtidig med at der har dannet sig en lavvandet sø på kanalens sydside. Denne sø har haft stor tiltrækningskraft på vandfuglene.

Om foråret ses mest gråænder, gravænder, knopsvane, toppet lapedykker og blishøns. I de senere år er grågåsen igen begyndt at yngle i området. Allerede i august-september udvides artsrigdommen med bl.a. troidænder og taffelænder. Skarven ses her hele året.

Man kan være heldig at se både fiskeørn og rørhøg. Rørhøgen yngler i området hvert år, mens fiskeørnen i visse år yngler her.

I løbet af vinteren ses mange forskellige fuglearter, bl.a. lille lapedykker og lille skallesluger. Umiddelbart foran slusen vil der ofte være isfrit om vinteren. Dette bevirker, at en stor mængde fugle holder til her.

Om vinteren træffer man ofte pibe- og sangsvaer der sig på de tilstødende enge i en hundredtallig f

Geologi

På Bøgeskov strand kan det være lidt af et forhindingsløb at komme over alle de væltede træstammer, men belønningen ligger blandt strandens ral.

Her kan man finde forstenede hjattænder og hvirvler, oftere dog snegle og muslinger. Hjattænderne er sorte og skinnende, mens snegle og muslinger er mere grå end nutidens. Forsteningerne er ca. 25 mio. år gamle og bliver vasket ud af skrænternes ler.

Dannelsen af Lillebælt

Det var i overvejende grad sidste istids gletsjere, der skabte den lavning, som senere skulle blive til Lillebælt samt de landskaber, der grænser op hertil.

Opskruede skrænter på begge sider af bæltet vidner om isens mægtige kræfter. Tydeligst ses dette ved Trelde Næs, hvor det plastiske ler desuden er rigt på fossiler, navnlig hajtænder. Men på hele kyststrækningen fra Bøgeskov til Gudsø Vig kan man finde fossile levn, hyppigt fra kridttiden så som forstenede søpindsvin og vættelys. Rav findes, men er ikke almindeligt.

Danekræ

Enestående fund – herunder af nye arter – er først og fremmest gjort ved Trelde Næs, og flere af disse er erklæret danekræ. Danekræ er jordfundne naturhistoriske genstande af enestående videnskabelig eller udstillingsmæssig værdi. De skal afleveres til Statens Naturhistoriske Museum, men finderens vil få udbetalt en godtgørelse. Eksempler på danekræ kunne være: Sjældne eller meget velbevarede fossiler, dyreskeletter eller dele heraf fra istiden samt meteoritter.

“Gummistøvlearkæolog”

Som “gummistøvlearkæolog” kan man på alle tider af året, ved at gå langs med Lillebælts kyst, finde redskaber af flint, tak, ben og keramik fra stenalderen, og muligheden for at finde sådanne oldsager er langt større end de fleste forestiller sig. Fundene kan være vasket ud af en kystskrænt eller kan være skyllet ind på stranden fra sunkne stenalderboplader.

Et godt tidspunkt for at finde oldsager er efter kraftigt blæsevejr med et efterfølgende lavvande, hvor bølgerne kan have opskyllet oldsager på strandbredden.

Fordelen ved at søge efter oldsager, der er skyllet op på stranden, er, at det er tilladt at samle dem op og beholde dem, mens det forholder sig helt anderledes ude på havbunden, hvor oldsagerne tilhører staten og skal afleveres.

En anden fordel er, at man ikke skal spørge om lov til at gå langs kysten, da der er offentlig adgang til alle danske strande - men husk, at adgangen kun gælder for strandbredden mellem vandet og op til dér, hvor plantevæksten begynder.

De fleste flintredskaber og afslag man finder på stranden, har ofte ligget og rullet rundt i havstokken mellem andre sten og betegnes som vandruklet flint. Denne vandrulning kan give små afsprængninger langs alle tynde kanter, og flinten kan kendes på den karakteristiske polerede overflade, som er opstået, fordi flinten er blevet slebet af sandet i havstokken.

Meget af strandflinten kan også være helt hvidfarvet, fordi flinten har været udsat for en dyberegående omdannelse, hvorved farven er ændret fra blålig til kridhvid.

Man skal også have øjnene med sig i de områder, hvor der findes stejle kystskrænter. Her kan der i skrænten forekomme mørke aftegninger, som kan stamme fra en kogegrube med rester af trækul og ildskørnede sten. Der kan også være lerkarskår fra en boplads, stolpehuller eller ildsteder fra et hus samt grave fra bronze- eller jernalderen. Får du øje på sådanne mørke områder, skal du ikke selv begynde at rode i skrænten, men straks kontakte Bymuseet i Fredericia.

Hvorfor ligger stenalderbopladerne under vandet?

For at kunne forstå, hvorfor mange af jægerstenalderens bopladser i dag ligger under havets overflade skal vi helt tilbage til den sidste istid (Weichel-istiden).

I 100.000 år var hele det nordlige Europa og Nordamerika, herunder også dele af Danmark, dækket af et tykt isdække. Vægten fra ismassen trykkede landområderne ned, og da isen begyndte at smelte for omkring 16.000 siden, steg havet i takt med afsmeltningen. Samtidig begyndte landet at hæve sig efter at isens tryk forsvandt.

I de følgende mange årtusinder har der været en konstant konkurrence mellem havets stigning og landets hævnning og på et tidspunkt måtte stenalderfolket forlade deres kystbopladser som blev oversvømmet af havet.

Den nordøstlige del af Danmark har hævet sig så meget, at de gamle kystlinier med Ertebøllebopladserne i dag ligger ca. 13 m over den nuværende havoverflade. Modsat har landhævningen i den sydvestlige del af landet ikke fulgt med havets stigning. Det har resulteret i, at stenalderbopladserne i dag ligger under vandet. I Lillebæltsområdet på 2- 2½ meter vand.

Danmark vipper omkring en linie, som går omtrent fra Nissum fjord til Nordfalster. Det der ligger nordøst for linien hæver sig, mens det der ligger sydvest for langsomt oversvømmes.

Dette er forklaringen på, at mange af stenalderbopladserne i den sydvestlige del af Danmark i dag ligger under havets overflade.

Danefæ

Finder man f.eks. guld, sølv, gamle mønter eller forarbejdet rav m.m. kaldes det for danefæ, mens genstande af bronze, jern, glas, keramik, ben, tak, flint og andre stenarter umiddelbart ikke er danefæ. Kun hvis oldsagerne er særligt sjældne eller specielle, kan Kulturarvsstyrelsen bestemme, at de er danefæ, hvilket betyder, at fundet skal afleveres til staten.

I praksis afleveres danefæ på det lokale museum, som så sender det videre til Nationalmuseet.

Til gengæld får finderens udbetalt en slags findeløn – en danefæ godtgørelse – for fundets værdi og sjældenhed. Hvis fundet er af metal, udbetales også en metalværdi.

Marsvinejagten i Skærbæk

I fiskelejet i Skærbæk har der eksisteret et marsvinelaug som blev nedlagt i 1910. Lauget bestod af 19 mand fordelt på otte både med hver to mand, samt en garnbåd med tre mand. Arbejdstiden var fra solopgang til solnedgang og uden hensyn til vind og vejr.

De otte både var delt op i to hold med fire både i hver. Garnbåden, der havde plads ved det udsændte net, arbejdede selvstændigt. Under jagten gik et bådehold i land på Fænø Kalv, hvor de på det højeste punkt på øen spejdede efter marsvin. Så snart der var marsvin i sigte, signalerede de til de øvrige både ved at svinge en oliefrakke. Ved Stenodde på den sydvestlige pynt på Fænø, ved Flessingen, ved Hagenør og ved Stenderup kysten lå der bådehold på vagt. Med lange tørrede bøgeris piskede mandskabet i vandet for at gøre marsvinene bange og få dem til at svømme ind i Kolding Fjord, hvor de øvrige både jagede dem mod kysten, hvor garnbåden lå parat til at spærre dem inde i de udsændte net. Gennem de senere år er antallet af marsvin i de danske farvande blevet mere stabilt, og der er derfor store muligheder for at se marsvin i Lillebælt.

Orkideer

Orkideer kan man finde både langs kysterne, i vore skove og på engene. Fælles for alle danske orkideer er, at de er fredet og hverken må plukkes eller graves op. Gøgeurter er flerårige planter. Deres blomster holder sig ofte friske i lang tid – nogle arter op til flere uger. Derved øges chancen for insektbestøvning stærkt. Bestøvningen foretages af unge humlebier og biller. Når insekterne søger efter nektar i blomsten, sætter de to støvfang sig fast i panden på dem. Det ser næsten ud som om insekterne har fået horn.

Umiddelbart efter bestøvningen begynder blomsterne at visne. Frøene er ganske små og lette. De spredes som fint støv ved det mindste vindpust.

Gøgeurternes løg kan kun sætte blomster, såfremt en bestemt svamp findes i jorden. Denne svamp kan man ikke grave op sammen med løget. Derfor er det formålsløst at grave gøgeurterne op med henblik på udplantning i sin have – men det er også forbudt! Orkideerne er fredet, fordi bestandene af dem er så små, at man betragter dem som udrydningstruede. Overtrædelse af forbudene kan straffes med bøde.

Overtro omkring gøgeurterne

Omkring midten af 1500-tallet kunne man på alle landets apoteker købe et medikament lavet af gøgeurternes rodknolde, kogt i fåremælk, knust og tilsat honning, hvid peber m.m. Efter sigende skulle dette have en god virkning på potensen.

De hvide, kogte rodknolde blev anset for et virksomt middel mod diarré hos spædbørn. Et vinafkog tilsat honning skulle give et sårhelende mundvand – og lagde man de knuste rodknolde på som omslag på hævelser, forsvandt disse. Gøgeurter, nedgravet under tærsklen til stalden, skulle beskytte dyrene mod troldeøj.

Regler for færdsel efter Naturbeskyttelsesloven

Langs kysten må man færdes på strande, der ikke er tilvokset med landvegetation. Ophold og badning må ikke finde sted nærmere boliger end 50 m. I perioden 1. april – 30. september skal hunde føres i snor.

Offentligt ejede skove er åbne for ophold og færdsel til fods og på cykel, når der er lovlig adgang dertil. I privatejede skove må færdsel til fods kun ske ad stier og anlagte veje og færdsel på cykel kun ad befæstede stier. Der er kun adgang fra kl. 7.00 til solnedgang.

Skovejere har ret til at afspærre skoven, når der afholdes jagt. Udyrkede arealer er åbne for færdsel til fods og ophold, når der er lovlig adgang dertil. Til privatejede udyrkede marker er der kun adgang fra kl. 7.00 til solnedgang. Arealet kan spærres under jagt.

Naturskolen

Naturskolen Trelde Næs

Tredensvej 315

7000 Fredericia

Tlf. 7595 7207/ 4032 6454

Mail: naturskolen.trelde@get2net.dk

Naturskolen besøges af Fredericia kommunes folkeskoler og daginstitutioner. Lederen af naturskolen er fortrinsvis ansat til at forestå undervisningen for skolerne. I det omfang, der er plads og tid, betjenes også daginstitutionerne.

Desuden besøges naturskolen mod betaling af udenbys skoler, som er på lejrskole i Troldehuset og af talrige af kommunens foreninger.

Der er udarbejdet en plan over de emner, som tilbydes for øjeblikket. Denne plan – "Undervisningstilbud" – er sendt ud til alle skoler i kommunen. Den indeholder emner, som eleverne kommer i berøring med gennem skolernes undervisning i natur/teknik og i biologi. Planen indeholder ligeledes forslag til undervisningsmaterialer, som kan danne baggrund for lærernes egen undervisning på skolerne, både i bogform og som film. I tilknytning hertil er der udarbejdet en mappe med opgaver, som knytter sig til de forskellige undervisningstilbud.

Alle hold, som kommer i naturskolen, får ligeledes mulighed for at dyrke det sociale samvær, både elever og lærere sammen, men også indbyrdes i deres egne grupper.

Aftale om booking af arrangementer sker ved henvendelse til UddannelsesCentret Fredericia, Mosegårdsvej 2 – tlf. 7210 5630.

Lederen af naturskolen træffes her tirsdage og torsdage kl. 8-13.

Naturbasen

Formålet med Naturbasen er at tilbyde en pakke aktivitetsbaserede naturoplevelser med mulighed for pædagogisk vejledning af uddannede naturvejledere. Der er tilknyttet et antal freelance-medarbejdere, som varetager kursusvirksomhed i tilknytning til aktiviteterne.

Der er etableret en grejbank, og der er planlagt et sammenhængende netværk af naturlejrpladser, som kan anvendes af kommunens skoler, institutioner, klubber, borgere og erhvervsliv samt på lidt længere sigt også af turister.

Naturbasen vil kunne tilbyde:

- Undervisningsforløb m.m.
- Lejrskoler og ekskursioner
- Aktiviteter, som udbreder kendskabet til egnens historie
- Kurser og temadage
- Færdigpakkede ture/arrangementer
- Sejllads i havkajakker
- Klatring/rapelling
- Fiskeri
- Primitivt friluftsliv m.m.

Booking af arrangementer sker ved henvendelse til UddannelsesCentret, Fredericia, Mosegårdsvej 2 – Tlf. 7210 5630

LANGS KYSTEN I FREDERICIA

